

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Komunikace a znakové systémy nevidomých

Lucie Veselá

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Komunikace a znakové systémy nevidomých

Lucie Veselá

Vedoucí práce:

Mgr. Radek Schuster, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2019.....

Poděkování:

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Radku Schusterovi, Ph.D. za cenné rady, trpělivost a pomoc při zpracování této práce. Velké poděkování patří též mé rodině, kolegům a blízkým přátelům za obrovskou podporu při mém studiu.

OBSAH

1	SEZNAM ZKRATEK.....	1
2	ÚVOD.....	2
3	ZRAKOVÉ POSTIŽENÍ, SLEPOTA.....	4
3.1	VYMEZENÍ POJMU	4
3.2	KLASIFIKACE ZRAKOVÝCH VAD	5
4	TECHNOLOGICKÉ ASPEKTY KOMUNIKACE NEVIDOMÝCH.....	7
4.1	PÍSEMNÁ KOMUNIKACE	7
4.1.1	HISTORICKÝ VÝVOJ PÍSEMNÉ KOMUNIKACE.....	7
4.1.2	BRAILLOVO PÍSMO.....	8
5	PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY KOMUNIKACE A KOGNICE NEVIDOMÝCH.....	14
5.1	OBECNÉ OTÁZKY PSYCHOLOGIE NEVIDOMÝCH.....	14
5.1.1	MYŠLENÍ NEVIDOMÝCH.....	15
5.1.2	EMOCE U NEVIDOMÝCH.....	18
5.2	ZÁSADY KOMUNIKACE S NEVIDOMÝMI.....	19
5.2.1	VERBÁLNÍ INTERAKCE	19
5.2.2	FYZICKÁ INTERAKCE	20
5.2.3	INTERAKCE S OKOLÍM	21
5.2.4	INTERAKCE PROSTŘEDNICTVÍM VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT	23
6	FILOSOFICKÉ ASPEKTY KOMUNIKACE A KOGNICE NEVIDOMÝCH	27
6.1	MOLYNEUXOVA OTÁZKA	27
7	ZÁVĚR	31
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	33
9	RESUMÉ	35
10	PŘÍLOHY:.....	I

1 SEZNAM ZKRATEK

BP – Braillovo písmo

KTN – Knihovna a tiskárna pro nevidomé

MO – Molyneuxova otázka

ZP – zrakové postižení

2 ÚVOD

Hlavním tématem této bakalářské práce je problém komunikace specifické skupiny populace, nevidomých. Nevidomí a těžce zrakově postižené osoby, kterých se povětšinou problematika zkoumaná v této práci také týká, tvoří asi 10 000 osob v České republice. Práce je pojata a koncipována čistě teoreticky a je členěna do tří hlavních částí, jimiž jsou technologické, psychologické a filosofické aspekty komunikace nevidomých.

Cílem práce je zjistit z informací sebraných z odborné literatury a úvahami nad specifickou otázkou z oblasti psychologie a filosofie, co je pro nevidomé jazyk, řeč a komunikace jako taková.

V úvodní části bude práce zaměřena na vymezení zrakového postižení a slepoty. Dále zde budou zmapovány statistické údaje o počtu nevidomých v ČR. Popsána bude také klasifikace zrakových vad, kde bude blíže vysvětleno, v čem se od sebe různé stupně zrakových vad odlišují, především se jedná o popis kompenzačních pomůcek, které jsou pro slepce v komunikaci nezbytně nutné.

V prvním ze tří oddílů, které práci tvoří, budou podrobně charakterizovány aspekty užívání Braillova písma, specifického kódu, který slepci používají. Bude zde vylíčena historie jeho vzniku a obměny, kterými slepecké písmo procházelo, až k jeho dnešní podobě. V této části práce bude samozřejmě v souvislosti s historií a principy jeho užívání zmíněn i jeho vynálezce, Francouz Louis Braille, který se s úspěchem a oceněním svého přínosu pro nevidomé setkal až poměrně dlouhou dobu po uvedení písma mezi veřejnost v 19. století. Okrajově zde budou nastíněny i odlišnosti Braillova písma a jeho zápisu mezi jednotlivými státy.

V části zaměřené na psychologické aspekty komunikace nevidomých budou objasněny obecně otázky psychologie nevidomých, jejich myšlení a emoce. Tento oddíl se však primárně zaměří na zásady komunikace se slepci, a to po stránce verbální i fyzické interakce. Kromě popisu jednotlivých principů a doporučení toho, jak s nevidomými jednat, zde bude reflektován i dopad jednání osob v okolí slepců na jejich psychiku. Jednou z oblastí, která může mít pozitivní dopad na psychiku nevidomých, jsou volnočasové aktivity. V této části budou tedy popsány specifické možnosti volnočasového vyžití, a to jak konkretizováním

prostředků, používaných při nejrůznějších hrách, tak i opětným popisem zásad, které je vhodné v této oblasti na nevidomé osoby aplikovat.

V poslední části této práce bude pozornost zaměřena na filosofické aspekty komunikace nevidomých, k nimž přirozeně vedou i některé z předchozích otázek z oblasti psychologie. Součástí této kapitoly je i krátký vhled do historie, která ukazuje, že se touto problematikou zabývali již vědci, myslitelé a filosofové v době osvícenství. Z nich je pro tuto práci klíčový William Molyneux. Tzv. „Molyneuxova otázka“ je popisována především v cizojazyčných zdrojích a to jako problém, jenž se snaží odpovědět na otázku, zda člověk, který se narodil slepý a dokázal zatím rozlišovat objekty jen pouze pomocí kompenzačních smyslů, by byl schopen objekty okolního světa rozpoznat a pojmenovat stejně i očima poté, co by se mu zrak v průběhu života vrátil. V konečné části této kapitoly bude popsána vlastní reflexe tohoto problému, který se kvůli nedostatku osob, jimž by se v průběhu života zrak navrátil, dosud nepodařilo jednoznačně vyřešit.

V samém závěru této bakalářské práce pak budou zhodnoceny výsledky a reflektovány úvahy, které byly předmětem celého obsahu práce.

3 ZRAKOVÉ POSTIŽENÍ, SLEPOTA

3.1 VYMEZENÍ POJMU

Pro tuto práci je nezbytné formulovat, co vlastně znamená pojem nevidomý, slepý. Podle statistik je v České republice asi 100 000 osob se zrakovým postižením, z toho 10 000 tvoří lidé těžce zrakově postižení. Tito lidé nevidí buď vůbec nic, nebo jen velmi málo.¹ Osoby s nejtěžším zdravotním postižením nazýváme hovorově slepci či nevidomými. Jak uvádí např. Ludíková a kol., skutečný rozdíl mezi těmito pojmy neexistuje, můžeme říci, že záleží pouze na dílčích individuích, jak ten či onen pojem vnímají. Mohlo by se zdát, že je pojem „slepec“ jaksi hanlivý, toto mínění však nemá žádný racionálně odůvodněný podklad. Stejně tak jako pojem „slepota“ je i označení slepec naprosto korektním.

Slovo „slepota“ zůstává dosud a bez problémů zcela regulérním a nenahraditelným výrazem ve zdravotnictví, úplná ztráta zraku není nazývána „nevidomost“ ale „slepota“. Starší verze slovníku spisovného jazyka např. slovo nevidomost nezná.²

Výraz „slepý“ začal být nahrazován výrazem „nevidomý“ přibližně v polovině 20. století.

Pro problematiku zkoumanou v této práci je nutné slepotu klasifikovat a vymezit přesně. Z oftalmologického hlediska lze definovat slepotu praktickou a slepotu úplnou. Medicína zkoumá zrakové postižení hlavně z hlediska vizu (zrakové ostrosti) a zorného pole.³

Přesnou formulaci pojmu slepota uvádějí rozličně nejen jednotliví autoři, ale také specialisté v různých oborech. Pro oční lékařství byla klasifikace nastíněna již výše, pro speciální pedagogiku je například potřeba vzít v úvahu aspekty ovlivňující edukaci těchto osob (výuka samostatného pohybu, výuka prostorové orientace...), ale i psychický stav nevidomého, což je bezpochyby jedno z prioritních hledisek pro klasifikaci slepoty v tyflopsychologii.⁴

¹MACHÁČEK, Pavel a Edita JANKOVÁ. *Zásady správné komunikace s osobami se zrakovým postižením* [online]. ©2009

²OKAMŽIK, z. ú. *Jste nevidomý nebo slepý?* [online]. ©2016

³LUDÍKOVÁ, L., FINKOVÁ, D. KROUPOVÁ, K. Teoretická východiska speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením, s. 55

⁴Tamtéž, s. 59

3.2 KLASIFIKACE ZRAKOVÝCH VAD

Jelikož jsou některé aspekty života u zrakových vad shodné u osob s absolutní slepotou i s určitými zbytky zraku, zmiňme tedy krátce i rozdělení zrakových vad a jejich znaky:

Osoba slabozraká se od slepce pouze tím, že se na svůj zrak může ještě poměrně často v některých ohledech spolehnout. Nemusí nutně používat jako kompenzační pomůcku bílou hůl, mnohdy těmto lidem však život velmi usnadní hůlka signalizační, jež je krátká a slouží jak k mapování terénu, tak k informování okolí jeho zrakovém postižení. Kromě této signalizační hůlky se u lidí slabozrakých setkáváme s dalšími pomůckami pro jejich běžné každodenní fungování (např. počítač se zvětšovacím programem, ...). Braillovo písmo některé tyto osoby ovládají, zpravidla však není jeho užití nutné.

Osoba se zbytky zraku naopak již obvykle Braillovo písmo ovládá a používá ke čtení i psaní. Život jim také usnadňují různé elektronické pomůcky – jelikož se na svůj zrak nemohou na rozdíl od osob slabozrakých spoléhat téměř vůbec (někteří lidé se zbytky zraku mohou např. pouze rozeznat světlo a tmu), kompenzují si tento smysl i sluchem a většina těchto pomůcek funguje na principu hlasových vstupů a výstupů (např. mluvící váha, speciální audioknihy, atd.). Kromě bílé hole, kterou můžeme spatřit u většiny osob s tímto stupněm postižení zraku, jim k orientaci v prostoru velmi často napomáhá i vodící pes.

Třetí kategorií v tomto hledisku rozlišení je *osoba nevidomá*. Ta kromě výše uvedených kompenzačních pomůcek a smyslů často potřebuje i vidícího průvodce. Kromě již zmíněného výstupu hlasového u různých elektronických pomůcek či počítačů používají nevidomé osoby i výstupy hmatové. Např. k počítači připojený tzv. „Braillovský řádek“ – zařízení, na němž se zobrazuje text z monitoru v Braillově písmu. To takto postižené osoby ovládají velmi bravurně, jelikož by pro ně bylo téměř nemyslitelné se v běžném životě obejít bez něj.⁵

Samozřejmě je schopnost orientace v prostoru a komunikace s okolním světem velmi individuální, je potřeba brát v potaz dobu vzniku postižení, věk jedince, úroveň schopnosti být a chtít být soběstačný...

⁵OKAMŽIK, z. ú. *Život bez zraku* [online]. ©2016

V dalších kapitolách této práce bude analyzován vliv zrakového postižení, potažmo slepoty na komunikaci a myšlení. Klíčovým kritériem zohledněným v této oblasti zkoumání je i doba vzniku zrakového postižení. Z tohoto hlediska se postižení dělí na vrozené a získané.⁶

⁶LUDÍKOVÁ, L., FINKOVÁ, D. KROUPOVÁ, K. Teoretická východiska speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením, s. 60

4 TECHNOLOGICKÉ ASPEKTY KOMUNIKACE NEVIDOMÝCH

4.1 PÍSEMNÁ KOMUNIKACE

Vzhledem k faktu, že je pod slovním spojením „komunikace nevidomých“ v populaci obecně největší povědomí o existenci Braillova písma, nikoliv však jeho dalších specifikách, zaměřím se v této kapitole právě na písemnou formu komunikace této specifické skupiny osob. Samotné Braillovo písmo je v historii komunikace osob se zrakovým postižením pravděpodobně největším plošným ulehčením jejich komunikace. Prostřednictvím tohoto speciálního kódu se dorozumívají nevidomí v mnoha zemích, z nichž každá z nich má své určité drobné zvláštnosti v jeho zápisu.

4.1.1 HISTORICKÝ VÝVOJ PÍSEMNE KOMUNIKACE

Vzdělávání se, komunikaci a šíření informací lidstvu již několik staletí významně usnadňuje čtení a psaní. Dnes si mnozí z nás život bez těchto schopností neumí vůbec představit. Knihy, v nichž máme každodenně možnost se dozvídat nesčetně cenných informací, jsou pro člověka dle mého mínění velmi zásadní. Je samozřejmě možné přijímat informace o světě a ze světa i jinými způsoby, nikoliv však takto pohodlně a věrohodně. Posuďme například lidová ústní vyprávění; jejich nevýhodou je právě možnost ztráty původní informace, nemožnost rozšíření mezi tak velký počet lidí jak to dnes dokáže kniha, zkreslení informace vypravěčem a mnoho dalších. K uchování a dalšímu rozšiřování knih mezi lidstvo bezesporu významně přispěl vynález knihtisku roku 1445. S tím spojená potřeba lidstva umět číst a psát přiměla již některé z osvícenců k prvním pokusům o vytvoření prostředku psané komunikace i pro osoby nevidomé.

Z psychologického hlediska byla tato možnost historicky velmi dlouho nedostupná vzhledem k uspořádání a smýšlení společnosti. Nejen nevidomí, nýbrž i osoby s jakýmkoliv postižením, byli do určité doby společností odmítáni, zneužíváni, pronásledováni, či dokonce legálně likvidováni.⁷ V lepších případech se této vyjímající se skupině osob (hovoříme nyní všeobecně o osobách s jakýmkoliv postižením) nikdo jakkoliv nevěnoval a všeobecně o ně nebyla projevena nejmenší starost. Uvedme obecně známý příklad ze starověké Sparty – děti,

⁷SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*, s. 12

kteře se narodily a byly nějak odlišné svým postižením, tam byly údajně shazovány ze skály.,,Dalším příkladem je např. zacházení s postiženými ve starověkém Římě, kde byl osud postižených dětí ponechán na vůli otce, který se mohl rozhodnout, co s nimi udělá, protože postižení v rodině pro ně znamenalo velkou finanční zátěž, kterou si nemohl dovolit každý.“⁸ Vzhledem k nezájmu a neochotě pomoci nevidomým byla kategorie slepců až do konce 18. stol. považována za nevzdělatelnou. Neochota spočívala hlavně v tom, že se sami učitelé nechtěli obtěžovat učením se Braillova písma, aby jej následně mohli sami vyučovat a tuto schopnost nevidomým předávat.

Na druhou stranu však byli slepci jedněmi z prvních ve skupině zdravotně postižených osob, kterým byly poskytovány nějaké služby snad kvůli jejich tolik specifické odlišnosti. Kolem roku 850 dokonce získali nevidomí na celé tisíciletí i svá výsadní privilegia v oblasti monopolů, a to díky výskytu zrakového postižení v císařské rodině. Později vznikalo čím dál více nejrůznějších spolků zrakově postižených – např. v důsledku křižáckých válek přibýval rapidně počet osleplých vojáků; ti měli například vlastní nemocnici, tzv. hospital. Dále byl náhled na slepce a postupný zvětšující se chtíč a potřeba jejich společenské integrace průkazný na celé škále umělců.⁹

4.1.2 BRILLOVO PÍSMO

4.1.2.1 HISTORICKÉ ASPEKTY VZNIKU BRILLOVA PÍSMÁ

Louis Braille, vynálezce Braillova písma, se jako nevidomý nenarodil. O zrak přišel až v průběhu dětství, kdy si jedno oko poranil ostrým nástrojem v otcově dílně. Vlivem tzv. sympatického onemocnění přestal později vidět i na druhé oko. Tato tehdy velmi náročná životní situace, do níž se shodou nešťastných náhod dostal, však velmi pozitivně ovlivnila a dosud ovlivňuje slepce na nejrůznějších místech světa.

Zatímco pro zrak jsou v komunikaci podstatné linie, u hmatu jsou to body. První pokusy o vytvoření takového znakového systému, který by bylo možné číst hmatem, nalézáme v transkripci písma klasického (písmo ryté či tesané, individuální pokusy o vytvoření speciálních znaků). O možnosti takového čtení se s postupem vývoje společnosti

⁸FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L., RŮŽIČKOVÁ, V. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*, s. 15

⁹Tamtéž, s. 16-17

zmiňují filosofové jako například Marcus Fabius Quintilianus, Denis Diderot, nebo Erasmus Rotterdamský.¹⁰ Výchova hmatu jako prostředku umožňujícího čtení nestandardním způsobem začínala být pomalu, ale jistě zmiňována z mnoha stran (především vzdělavců). Význačným mezníkem, jež je nepochybně potřeba zmínit, je bádání italského mnicha Francesca Lana Terzi. Ten poprvé představuje svůj znakový systém pro slepce jako vhodný nejen ke čtení, ale i psaní. Klíčové je také to, že se zde realizuje myšlenka společné integrace zdravých osob a osob s postižením – jeho písmo se mají učit i osoby intaktní.¹¹

Posledním předstupněm samotného Braillova písma byl systém Charlese Barbiera de la Serra z r. 1815, využívající reliéfní body. O tomto systému je záhodno zmínit důležitý fakt, a to, že zprvu nebyl vůbec zamýšlen k tyflopédickým, nýbrž spíše válečným účelům; Ch. Barbier, důstojník ve výslužbě, vytvořil prvotně tzv. noční písmo, tajné reliéfy utvářené nožem na papíru, které bylo možné číst v zákopech za tmy.¹²

4.1.2.2 LOUIS BRAILLE

Výše zmíněné Barbierovo písmo však trpělo značnými nedostatky, z nichž jedním byla špatná čtivost způsobená dvanáctibodovým uspořádáním ve dvou sloupcích. Bříško ukazováku, kterým se čte, nebylo schopné vnímat takovou délku znaků (šest bodů pod sebou).

Studenti Národního ústavu pro mladé slepce v Paříži, kde bylo písmo oficiálně používáno, proto tedy začali vyvíjet snahy o vylepšování tohoto systému pro další praktické využití v komunikaci. Jako nejlepší z návrhů se ukázal podnět právě jednoho z žáků, tehdy šestnáctiletého, Francouze L. Braille.¹³ Obr. 1 znázorňuje, jak se mu podařilo snížit počet bodů v jednom obrazci z 12 na 6. „*Braillova písmena jsou vytvořena ze dvou vertikálních sloupců o třech bodech. Rozměry písmen zhruba odpovídají rozměrům ukazováku, kterými se čte. Soustava je skutečnou abecedou rozměrem i obsahem. Je plně ortografická.*“¹⁴ Braille neopomněl vytvořit speciální znaky pro velká písmena i pro interpunkci – obr. 2. Taková soustava znaků je aplikovatelná na každý jazyk (včetně jazyků, které nepoužívají latinku).

¹⁰SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*, s. 12-13

¹¹SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*, s. 16

¹²Tamtéž, s. 36

¹³Tamtéž, s. 37

¹⁴Tamtéž, s. 38

Poněkud paradoxně bylo Braillovo písmo (dále jen BP) přes veškeré své značné výhody oproti jiným písmům velmi dlouhou dobu částí společnosti – především učitelů – odmítáno. Jeho precizní propracovanost a nedocenitelný užitek začal být uznáván až po dlouhých 25 letech od jeho předvedení. „*Písmo vzniklo roku 1825, ale oficiálně je používáno až od roku 1850.*“¹⁵

Po dobu, v níž písmo hanili a zavrhovali, argumentovali učitelé nejen psychologickým aspektem společenské izolace žáků nevidomých od těch, kteří mohou běžně zrak používat. Bylo pro ně nemyslitelné, aby se vidomí učili BP, i když to ve své podstatě nemají zapotřebí.¹⁶ Pro vyučující však bylo také velkou potupou učit sama sebe BP. „*Bylo naprosto nemyslitelné, kdyby se učitel měl něco učit, co už dříve neovládal; navíc rozhodně ne od slepého dítěte.*“¹⁷ Jak vidno, stále se zde tedy doba potýkala s určitou separací osob s postižením, i když již v menší a nijak zásadně radikální míře. Šlo spíše o přesvědčení učitelů o zbytečnosti výuky BP ve smyslu toho, že pokud výuka fungovala i tak do té doby bez něj, není potřeba se zatěžovat učením a vyučováním nového písma Braillova.

4.1.2.3 PRINCIP FUNGOVÁNÍ BRAILLOVA PÍSMÁ

Proces čtení BP spočívá v chronologickém poznávání bodů, následně písmen a konečně celých slov. Nevidomí využívají ke čtení ukazováků obou rukou. Hmatem přijímané signály vysílají informaci do hmatového centra vyšší nervové soustavy. Ruka jako nástroj čtení slouží jako receptor, „*zároveň pokyny z ústředí vyšší nervové činnosti řídí přiměřené pohyby a navíc je celý proces toutéž rukou kontrolovaný. Ruka nevidomého čtenáře vykonává tři základní funkce: vnímá, provádí i kontroluje pomocí zpětných aferentací. K tomu přistupuje velmi omezený akční rádius bříška ukazováku, syntetický charakter hmatu, vlohy pro hmatovou citlivost, motivace aj.*“¹⁸

Jak bylo již výše uvedeno, BP je rovnocenné s kterýmkoliv kulturním písmem. Kromě předávání informací v zápisu nejrůznějších dat v jakémkoliv vědním oboru jím lze vytvářet písemné záznamy hudební notace, římských číslic, atd.¹⁹ Možná nevýhoda BP může být

¹⁵FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L. *Specifika komunikace s osobami se zrakovým postižením*, s. 7

¹⁶SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*, s. 38

¹⁷Tamtéž, s. 39

¹⁸Tamtéž, s. 40

¹⁹Tamtéž, s. 40

shledávána ve velikosti tištěných znaků; je zde patrný rozdíl oproti klasickému písmu, znaky BP jsou větší. Veškerá díla jsou tedy značně objemnější. Tzv. „Norma bodového písma“ přesně udává, jak se vyjadřují a užívají různé specifické znaky. Např. číslice vyjadřuje slepecké písmo stejně jako znaky pro písmena A až I, k rozeznávání číslic se tedy užívá číselného prefixu, jako samostatný znak neexistují.²⁰ Prefixem je míněn znak, jenž stojí před samotným písmenem a který také určuje jeho význam.²¹ Přestože je Braillovo písmo zápis plastický, umožňuje oboustranný „tisk“. Zásadním vynálezem evropského charakteru se stal v oblasti pomůcek pro tisk BP Pichtův psací stroj – obr. 3. Vytvořil jej – jak je již patrné z názvu – německý tyflop Odskar Picht. Tento první stroj pro tištěný zápis slepeckého písma se s několika konstrukčními modifikacemi ve snaze po zdokonalení používá v Čechách od roku 1899. Nahradil tak dříve používanou Pražskou tabulku vyobrazenou na obr. 4.²²

V dnešní době je BP využíváno nevyhnutelně i v digitální výpočetní technice – počítače pro nevidomé jsou opatřeny tzv. hmatovým výstupem, který uzpůsobuje čtení, psaní i tisk přímo potřebám nevidomých. Komunikaci se světem osobám se zrakovým postižením (dále jen ZP) umožňuje kromě hmatového také výstup hlasový. Moderní komunikační technologie přináší stále nové a nové vývojové tendence, mezi nimiž jsou i různé programy a aplikace pro usnadnění života osobám nevidomým. Všeobecné povědomí panuje i o označení obalů léků Braillovým písmem. Dnes je již zákonná povinnost vyznačovat informaci o názvu léku na každý obal, není tomu však příliš dlouho. Do roku 2006 se osoby se ZP musely při manipulaci s léky spoléhat pouze na informace, které jim poskytly jiné, intaktní, osoby. Vzhledem k tomu, že záměna léčiv může v tom nejhorším scénáři způsobit i situace ohrožující lidský život, je potřeba i samotný reliéf na obalu určitým způsobem kontrolovat a monitorovat jeho správnost. K tomu je využíván tzv. Braille tester, zařízení, které „*dokáže s využitím optických metod ověřit správnost ražby Braillova písma na obalech léků. Přístroj je schopen nejen ověřit, jestli je ražba bodového písma na obalu léků správná, ale jako první i opticky vyhodnotí, zda je dostatečně vysoká, a tedy dobře čitelná.*“²³ Směrnicí Evropské unie o této povinnosti je však zajištěna pouze informace o názvu léku, nic více. Nevidomý se již nedozví další potřebné informace z příbalového letáku a přeci jen, i v této citlivé oblasti, jako je zdraví, tak musí opět částečně spoléhat na informace od druhých. Těžko soudit, zda je vůbec reálné, aby každý lék obsahoval celý návod k užívání v BP, jelikož tento znakový

²⁰SVETABECED.CZ. *Braillovo písmo* [online]. ©2015

²¹ TYFLOKABINET ČSKÉ BUDĚJOVICE, o. p. s. *Braillovo bodové písmo* [online].

²²SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*, s. 53

²³FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L. *Specifika komunikace s osobami se zrakovým postižením*, s. 22

systém zabírá znatelně více místa.²⁴ Troufám si tvrdit, že vyznačení názvu léku Braillovým písmem není ničím nadstandardním, ba naopak by to v oblasti, jakou je zdraví člověka, mělo být samozřejmé a to již mnohem dříve, než se tak stalo z povinnosti.

4.1.2.4 ODLIŠNOSTI BP – ČR a JINÉ STÁTY

4.1.2.4.1 KNIHOVNICTVÍ

Již z dostupných informací o existenci knihoven pro nevidomé je patrné, že se vývoj BP napříč celým světem velmi liší. Největší rozkvět vzniku knihoven pro nevidomé probíhal od poloviny 19. stol. Zatímco například knihovna v Paříži vznikla již v roce 1886, v mnoha zemích se datuje až téměř přelom století 19. a 20. Určení doby vzniku knihovny tohoto speciálního typu v Čechách je poněkud problematické, jelikož byla její činnost započata pravděpodobně nejprve jako soukromá či spolková, a o jejích počátcích nemáme tedy dostatek dostupných informací.²⁵ Jedním z takových spolků byl např. Český slepecký tisk založený v červnu r. 1918, spojený s osobou Karla Emanuela Macana. K. E. Macan byl sám nevidomým, působil kromě jiných činností jako pedagog a osvětový pracovník a později založil jednu z prvních specializovaných knihoven – Knihovnu a tiskárnu pro nevidomé (dále jen KTN) Karla Emanuela Macana. Později, r. 1951, byla oficiálně pojmenována tiskárna spolku Český slepecký tisk jako Slepecká knihovna a tiskárna. KTN má za úkol zpřístupňovat nevidomým informace a umělecké hodnoty skrze Braillovo písmo a též zvukové záznamy a nejrůznější digitalizované texty.²⁶

4.1.2.4.2 ROZDÍLNOSTI VE FORMĚ ZÁPISU

Odlíšnou formu bodového písma lze spatřit například v Anglii či Německu, kde byl poprvé použit zkratkopis.²⁷ Německou abecedu Braillova písma znázorňuje obr. 5. Na rozdíl od češtiny je v těchto zemích zkratkopis dodnes používán běžně; psaní jednotlivých znaků za

²⁴FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L. *Specifika komunikace s osobami se zrakovým postižením*, s. 22

²⁵SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*, s. 79

²⁶STREIT, V., RESSLER, M., HOUŠKOVÁ, Z. *Služby knihoven zdravotně postiženým uživatelům*, s. 118

²⁷SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*, s. 18

sebou zde dokonce téměř není používáno. Zkratkopis lze definovat použitím jednoho znaku pro vyjádření celé skupiny hlásek.²⁸ Angličtina je též specifická tím, že například nerozlišuje pravou závorku od levé. Pokaždé je tedy zapotřebí znát rozlišení zápisů jednotlivých znaků v tom kterém jazyce.²⁹

Jak již bylo zmíněno výše, Braillova abeceda je plnohodnotný systém znaků, i pro takové symboly jako obsahuje řecká abeceda ($\alpha, \beta, \gamma, \delta, \dots$) či jiné – arabská – obr. 6, japonská tedy existují speciální kombinace reliéfních bodů.

²⁸FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L. *Specifika komunikace s osobami se zrakovým postižením*, s. 15

²⁹Tamtéž, s. 17

5 PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY KOMUNIKACE A KOGNICE NEVIDOMÝCH

5.1 OBECNÉ OTÁZKY PSYCHOLOGIE NEVIDOMÝCH

Nedostává-li se člověku možnosti používání hlavního orientačního smyslu, zraku, přichází tím tedy o schopnost získávání informací z vnějšího prostředí tím – pro něj nejsnazším – způsobem. Musí tedy přijmout svůj handicap a jako nejpřirozenější smysl, jímž vnímá okolí, akceptovat prioritně hmat a sluch. Tyto smysly dokáže člověk s omezením či naprostým deficitem zraku zkušenostmi a cvikem vytrénovat velmi precizně. Je k tomu však zapotřebí velmi silného úsilí a v neposlední řadě odhodlání přijmout svůj handicap, vyrovnat se s ním a naučit se s ním žít. Psychika nevidomých je vystavována situacím, které by intaktní člověk dělal automaticky bez větších intenzivních emocí a je tak často obdivné, jak se s nimi slepci vypořádávají.

Pokusů o uspořádání poznatků o psychologických aspektech nevidomých osob z mnohých pozorování a experimentů můžeme nalézt mnoho, snahy o první systematizace sahají do 19. stol. Postupy užívané ve vyučování nevidomých a především principy čtení a psaní Braillova písma zkoumal v těchto začátcích například Karl Bürklen.

Psychologii nevidomých pojímá vědní obor zvaný Tyflopsychologie. *„Tyflopsychologie je samostatné odvětví psychické vědy. Jako každá jiná věda má tyflopsychologie svůj předmět, kterým je psychika nevidomých a slabozrakých, tj. lidí s úplně nebo částečně narušenými funkcemi zrakového analyzátoru.“*³⁰ V minulém století se tato věda zabývala zejména osobami absolutně nevidomými, aktuální přesný význam tohoto oboru psychologie je determinován mj. vývojem vědy ve smyslu procentuálního úbytku osob zcela nevidomých a naopak zvýšením počtu osob částečně vidících či slabozrakých.

Psychiku nevidomých tvoří stejně jako u osob bez zrakového postižení integrita tzv. objektivního a subjektivního. Jakákoliv objektivní skutečnost utváří vnitřní svět člověka vždy zcela rozličně a individuálně. Jedním z faktorů této subjektivity je právě fyzický a psychický stav člověka. Různé zdravotní anomálie u jedince se zrakovým postižením velmi ovlivňují psychické procesy, stavy i vlastnosti osobnosti.³¹

³⁰ LITVAK, A. G. *Nástin psychologie nevidomých a slabozrakých*, s. 8

³¹ Tamtéž, s. 8

Osobností míníme právě spojení biologických, sociálních a psychologických aspektů každého jedince. Individualita a osobnost jedince je determinována ve velké míře úrovní socializace a dosaženým stupněm kvality sociálních vztahů jedince s postižením zraku a jeho okolí. Avšak osobnost jako taková se vyvíjí vždy podle stejných zákonitostí u jedince s těžkou či úplnou ztrátou zraku i u jedince bez zrakového postižení.³² Takové somatické onemocnění jako je postižení zraku působí však bezpochyby na osobnost jedince jako mimořádná společenská situace, s jejímiž důsledky se musí vyrovnávat prakticky celý život. Taková životní situace si vyžaduje mnohem větší nárok na přizpůsobení se běžnému životu intaktních jedinců.³³ Jelikož je osobnost člověka utvářena právě pod vlivem členů skupiny, jejíž je členem, důležitým aspektem jejího vývoje jsou tedy i některé obecné vlastnosti psychiky jednotlivců. Postoj okolní společnosti k jejím členům, kteří se určitým způsobem liší, se bezesporu mění v závislosti na dějinách lidstva.³⁴ „Společnost na každé úrovni svého vývoje vytváří určitá pravidla soužití, hodnoty a normy, které se stávají součástí společenského vědomí a individuálních psychických vlastností jedince v průběhu socializace.“³⁵

Jelikož nevidomý nemůže získávat informace standardní cestou, toto přizpůsobení se je míněno v podstatě na všechny sféry života. Je zapotřebí kompenzovat zrakovou smyslovou zkušenost jiným smyslovým vnímáním – ponejvíce je u nevidomých využíván hmat a sluch. Podotkněme, že při získávání informací z prostředí kolem osoby se ZP probíhá s ohledem na analyticko-syntetické vnímání tento proces opačně než u jedinců zdravých; vidící osoba nejdříve soustředí svoji pozornost na předmět jakožto na celek, jednotlivé detaily vnímá až později, zatímco člověk nevidomý se v první řadě soustředí na detaily, které pak dále sestavuje do celku k vytvoření komplexní představy o tom kterém předmětu.³⁶

5.1.1 MYŠLENÍ NEVIDOMÝCH

Za jedno z nejdůležitějších hledisek toho, jak nevidomá osoba vnímá svět a okolní děje, se dá označit samotné myšlení této osoby. Tomu zajisté není jinak ani u jedinců bez

³² ČÁLEK, O., CERHA, J., HOLUBÁŘ, Z. *Vývoj osobnosti zřakově těžce postižených*, s. 14

³³ MATĚJČEK, Z. *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*, s. 7

³⁴ ŠTECH, S., HADJ-MOUSSOVÁ, Z., VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie handicapu*, s. 7

³⁵ Tamtéž, s. 7

³⁶ LUDÍKOVÁ, L., FINKOVÁ, D. KROUPOVÁ, K. *Teoretická východiska speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením*, s. 66

postižení, avšak pro osoby zrakově těžce postižené je tomu přikládán o něco důležitější význam.

Jak popisuje Čálek, v tyflopsychologii se lze setkat s protichůdnými názory týkajícími se myšlení těchto osob:

1. „Ztráta zraku vede k rychlejšímu vývoji logického myšlení, k větší jeho „hloubce“. A to proto, že zrakově omezený rozsah smyslového světa tolik nerozptyluje.
2. Slepota brzdí rozvoj myšlení. Ztráta zraku znemožňuje zprostředkované počítky a tak myšlení degraduje.“³⁷

Soudím, že tyto dvě rozličné definice vlivu slepoty na myšlení jedinců jsou poměrně silně generalizované a velmi striktní. Přirozeně musí mít život s takovým typem postižení zásadní vliv na psychiku a myšlení jedince, není však možné usuzovat takto neobjektivně bez specifikace zkoumaného problému, vymezení a konkretizace osobnosti jako takové atd. Druhá uvedená definice směřuje k jakési separaci slepců ve společnosti a to zcela nekoresponduje s uvažováním společnosti 21. století. Jen z obyčejného života a světa kolem nás můžeme pozorovat, že tím, co by mohlo ve velké míře degradovat myšlení nevidomých, rozhodně není slepota sama.

Mnohé usuzování a pohnutky myšlení jedinců postižených slepotou lze určit a posuzovat ze schopnosti a způsobu řešení problémů. Tehdy se totiž jedinec odkloní od klasického schématu činností. Musí být zaktivován mechanismus vyrovnávání se s nějakým způsobem nestandardní situací.³⁸ Jinak tomu opět není ani u osob bez zrakového postižení, jen je potřeba dbát na to, že právě tyto osoby mohou mít v určitých krizových situacích omezené možnosti k jejich řešení, a tudíž mohou tyto možnosti i jinak či intenzivněji ovlivňovat jejich myšlení.

Chceme-li lépe porozumět myšlení nevidomých, měli bychom se mj. zaměřit na sledování jejich ontogenetického vývoje. Čálek například uvádí, že jelikož dítě kvůli slepotě nesměruje automaticky k předmětům se záměrem jejich uchopení a dalšího poznávání na základě předchozí zrakové zkušenosti, jeho vývoj se opoždí a i to může mít na rozvoj myšlení negativní vliv.³⁹ Naopak je však potřeba zamyslet se i nad opačným uvažováním; kvůli absenci jednoho z podstatných smyslů, zraku, musí nevidomé dítě vnímat hmatem

³⁷ČÁLEK, O., CERHA, J., HOLUBÁŘ, Z. *Vývoj osobnosti zrakově těžce postižených*, s. 34

³⁸Tamtéž, s. 34

³⁹Tamtéž, s. 35

mnohem více, než dítě bez takového postižení. Více než jiné osoby musí vnímat rozestavení věcí v prostoru, co nejdříve se snažit získávat jakékoliv informace například o tom, v jaké části budovy se nachází, zda je pokoj v prvním patře... Takové „detaily“ mohou být pro dítě bez postižení, které objevuje a poznává svět, až druhořadé nebo nepodstatné.

Obzvláště u jedinců nevidomých musíme dbát na souvislost vývoje myšlení, řeči a jazyka. Konkrétní předmět, věc, i situace, o níž jedinec zrovna uvažuje, je zde vnímána kvůli absenci možnosti zrakového poznávání odlišně. Jedinec si při řečovém popisu vnějšího světa vytváří individuální představy o předmětech, jevech, atd.; tj. jazyk a řeč nevidomému poskytují náhradu zrakového vnímání. Taková pouhá představa denotátu tedy vytváří od osob intaktních odlišné spojení relace označujícího a označovaného; tedy určitého objektu a jeho pojmenování (akustického obrazu). Nejvíce je tento fakt patrný u dětí, jež se se substitucí zrakového vnímání v podobě řečového popisu setkávají kvůli absenci zraku již po narození.

Zde si je třeba uvědomovat nezbytnost komunikace zrakově postiženého s jeho (nejen blízkým) okolím a naopak. Díky opětovným popisům a dialogům si jedinec rozšiřuje koncepci všeho kolem něj. Kvůli kognitivní bariéře se může opozdit vývoj řeči ve smyslu méně dokonalé schopnosti utváření rozvinutých vět. To lze však později vykompenzovat právě dostatkem a správností komunikace s nevidomým jedincem.⁴⁰ O tom lze hovořit především a prvotně v prostředí rodinném. Rodiče jsou těmi, kdo nevidomého v jeho prvních měsících a letech života nejvíce ovlivňují po všech osobnostních stránkách. Každá jednotlivá rodina si postupně utváří určité organizačními principy vzájemné komunikace a interakce a následně se jimi řídí. Ty formují specifickou individuální strukturu mezi jejími členy, stejně tak role dílčích členů v ní a v neposlední řadě užívaný jazyk. Vzniká tak jakýsi specifický rodinný kód, v němž se slepec od narození socializuje.⁴¹ Již od narození je z hlediska sociálně-psychologického prospěšné na dítě mluvit. Osvojí si tak základní schémata potřebná pro život. Můžeme si klást otázku, zda dítě se ZP, resp. nevidomé, vnímá řeč okolí (především matky) odlišně. Co pro něj vlastně znamená řeč? Může ji vnímat jinak právě kvůli (či díky) absenci jednoho z hlavních smyslů člověka? Řeč je v prvopočátku hlavním zdrojem přijímání jakékoliv informace a poznávání světa.

Nijak nezakreslenými myšlenkovými kompozicemi naopak disponuje jedinec později osleplý. U něj se namísto komunikační interakce s okolím v popisné podobě přikládá větší

⁴⁰ČÁLEK, O., CERHA, J., HOLUBÁŘ, Z. *Vývoj osobnosti zrakově těžce postižených*, s. 36

⁴¹ŠTECH, S., HADJ-MOUSSOVÁ, Z., VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie handicapu*, s. 41

důležitost schopnosti rozšiřování těchto myšlenkových dispozic. Člověk, který ztratil zrak až v průběhu života, musí pojmout vnímání řeči poněkud nově. Je zapotřebí, aby vnímal jemné nuance ve změnách hlasu, tónu, barvy hlasu,...., *Ztráta zraku, ať už vrozená nebo získaná později, je hlubokým zásahem do činnosti jedince, a tedy i do oblasti jeho myšlení.*“⁴²

Naopak mohou však velmi výjimečně nastat případy, kdy zrak u nevidomého začne v průběhu života vykonávat zcela plnohodnotnou funkci a jedinec má možnost vidět. Tato možnost s sebou však přináší mnoho problémů a otázek k zamyšlení. Jedinec by hypoteticky mohl v takovém nastalém případě začít zrak okamžitě používat a začít uvažovat a jednat jako intaktní populace, ale bez jakékoliv předchozí vizuální zkušenosti to pro něj může být velikou a zásadní překážkou. Podrobněji je tento problém popisován v poslední části této práce.

5.1.2 EMOCE U NEVIDOMÝCH

Ne zcela dokonalá možnost vstřebávat všechny podstatné podněty v okolí rozhodně úzce souvisí i s pocity a city, které kvůli svému postižení nevidomý jedinec vnímá odlišněji. Na základě toho, co pocítujeme, se dále utváří naše já, naše individualita a osobnost, kterou naopak vnímá okolí. Není těžké si všimnout projevu chování více či méně ovlivněného způsobem života; života se slepotou.

V tyflopsychologii zabírá emocionálně volní sféra nejmenší část zájmu odborného zkoumání. Emoce a city jsou u každého projevovány v rozličné míře. Právě na míru jejich vnějšího vyjádření a na úroveň rozvoje jednotlivých druhů citů má slepota svůj vliv.

⁴²ČÁLEK, O., CERHA, J., HOLUBÁŘ, Z. *Vývoj osobnosti zrakově těžce postižených*, s. 41

5.2 ZÁSADY KOMUNIKACE S NEVIDOMÝMI

V této kapitole bude okrajově přiblíženo několik pravidel a rad, jimiž by se měly řídit osoby vidící při komunikaci a kontaktu s nevidomými. Některé jsou z logiky věci laikovi zřejmé a činí je automaticky, jiné však velké procento nezasvěcené populace mnohdy činí v komunikaci s nevidomým zcela kontraproduktivně. Nejedná se ani tak o komunikaci samotnou, jako spíše o nejrůznější činnosti a faktory, které ji doprovázejí. Komunikace může samozřejmě probíhat písemně či elektronicky, zde se však zaměříme na komunikaci ústní.

5.2.1 VERBÁLNÍ INTERAKCE

Jako příklad výše zmíněného nevhodného chování k nevidomému uveďme nucenou pomoc, tedy takovou situaci, kdy se náhodná vidící osoba rozhodne pomoci nevidomému v nějaké situaci, aniž by se informovala, zda o jeho pomoc vůbec stojí a bude mu k užítku. Ať už se jedná o vidícího, záměrně určeného, průvodce či náhodného „kolemjdoucího“, je nezbytně nutné oznámit nevidomému naši přítomnost, tedy příchod a stejně tak i to, že ho např. v místnosti opouštíme. Vidící, který chce být nevidomému nápomocen, by měl vždy pozdravit, představit se a stejně tak jménem oslovit nevidomého (za předpokladu, že se již z dřívějšíka znají). Standardní pravidla etikety, jakým je například pozdravit za jistých podmínek jako první, je zapotřebí jaksi odsunout do pozadí. V úvodu komunikace je také vhodné dotknout se paže nevidomého partnera nebo klasicky podat ruku na pozdrav. Vždy je však třeba dbát na to, abychom nevidomému oznamovali, co máme v úmyslu udělat a tedy mu říci i to, že mu podáváme ruku. Není žádoucí se nevidomého přílišně vyptávat na jeho zrakové postižení a také projevovat větší lítost nad jeho vadou, než je nezbytně nutné.⁴³ Z psychologického hlediska je rovnocennost komunikačních partnerů velmi podstatná, dává-li osoba zdravá nevidomému najevo, že jsou oba ve stejné aktuální situaci, kterou budou řešit a prožívat společně, nevidomému se tak lépe činí všechny úkony a není tak zapotřebí považovat nevidomost za překážku.

Je doporučeno brát zřetel na ne/vhodnost užívání některých slov. Jsou jimi slova a spojení jako „podívat se, prohlédnout si, kouknout, vidět...“ a právě ta se považují za správně

⁴³SLOUKA, I. *Studium výuky prostorové orientace zrakově postižených, s.177*

použitá, přestože se jedná o komunikaci s nevidomým. Tyto výrazy jsou ve světě nevidomých vlastně vyjádřením vnímání (tj. dotýkání, cítění, hmatání...), Například spojení „vnímat hmatem“ je taktéž o něco vhodnější než sloveso „ohmatat“, to je už ale spíše záležitostí jednotlivců a jejich povah, charakterů a citlivostí na určité signály či výrazy. Má-li nevidomý vlastního průvodce, nikdy by komunikace neměla být cílena na něj, naopak, je zapotřebí vyvarovat se komunikace skrze průvodce a například otázky ohledně pocitů a potřeb nevidomého směřovat přímo na něj.

Řeč jakožto prostředek komunikace označujeme jako jistý způsob procesu sociálního styku – nelze jí tedy upřít její značný psychologický charakter. Mluvené slovo v komunikaci vždy více či méně odráží skutečnost.⁴⁴ Řeč vykazuje v psychologii obecně veliký význam: „Vedle základních funkcí – komunikační (vzájemné sdělování), signifikační (označení), zobecnění a abstrakce – se v tyflopsychologii vyčleňuje kompenzační funkce řeči.“⁴⁵ Široce je zde ovlivněno smyslové poznání; smyslová (v tomto případě zraková) zkušenost musí být pro kvalitní porozumění v komunikaci doplněna či alternována řečí. Užijeme-li komparace funkce řeči s osobou bez jakéhokoliv zrakového postižení, nabízí se argument, že tomu u zdravých osob není s řečovou funkcí výhradně jinak. I zde slouží řeč jako prostředek pro dokreslení obrazů skutečnosti, ne však v takové míře důležitosti jako u osob nevidomých.⁴⁶ „Kompenzační funkce řeči se zřetelně projevuje ve všech druzích psychické činnosti nevidomých: při vnímání, je-li slovem usměrňováno a upřesňováno, při formování představ a výtvorů obrazotvornosti, při osvojování si pojmů atd.“⁴⁷ Pochopení řeči se realizuje u osob (dětí) bez zrakového postižení stejně jako u standardně vidících. Hovoříme-li souvisle s „opřením se“ o nějakou konkrétní představu, představuje řeč skutečně jeden ze zásadních prostředků kompenzace defektů psychického vývoje nevidomých.⁴⁸

5.2.2 FYZICKÁ INTERAKCE

Jedná-li se o určeného průvodce nevidomého, při chůzi by měl být v těsné blízkosti (zhruba půl kroku) před nevidomým, aby ho mohl vést. Uchopit by ho při tom měl nevidomý

⁴⁴LITVAK, A. G. *Nástin psychologie nevidomých a slabozrakých*, s. 150

⁴⁵LITVAK, A. G. *Nástin psychologie nevidomých a slabozrakých*, s. 150

⁴⁶Tamtéž, s. 152

⁴⁷Tamtéž, s. 152

⁴⁸Tamtéž, s. 157

zezadu nad loktem. Je třeba dbát na to, aby byl nevidomý vždy na bezpečnější straně jakéhokoliv prostoru, chodníku, atd. Je-li to možné, strany vedení by měl průvodce (alespoň po dobu zácviků vedení) střídat. Předejde se tak např. deformaci páteře, která by mohla kvůli jednotvárnému držení těla u nevidomého nastat. Nevidomý nesmí v žádném případě na jeho průvodce ve všem stoprocentně spoléhat. Je potřeba respektovat to, že ho může rozptýlit i jakákoliv všední věc; v případě, že s nevidomým během chůze vede průvodce rozhovor, musí být nadměrně ostražití oba dva – sám nevidomý i průvodce. Pokud by došlo k situaci, kdy není možné vyhnout se nějaké překážce, kterou je například jiná, dosud nezúčastněná osoba, je třeba i ji včas slovně z role průvodce upozornit. S předměty v blízkém a na dosah ruky dostupném okolí seznamuje průvodce nevidomého pomocí jeho vlastní ruky. Jelikož se nevidomý drží průvodcovy ruky, předmět poznává tím, že po jeho ruce sjede až k představovanému předmětu, který si nevidomý poté může již sám bezpečně osahat. Nesmí být opomenuto zmínění prstové techniky, již nevidomí užívají k lepší orientaci ve svém okolí. Jedná se o tzv. „trailing“, tedy kluznou prstovou techniku. Ta je klíčová při všech běžných činnostech – nastupování do automobilu (nalezení „kliky“), hledání předmětů spadlých na zem, manipulaci s ostrými předměty aj.

5.2.3 INTERAKCE S OKOLÍM

Veškeré děje, věci a situace v okolním prostředí musí být nevidomému co nejpodrobněji popsány. Pozor by si měla popisující osoba dávat na ukazovací pojmy typu „tady, tam, sem... Ty nevidomému nic nevysvětlují. K lokalizaci předmětů může dobře posloužit alternace těchto, pro nevidomého bezvýznamných, pojmů a gest; poklepání na předmět. Stejně tak je bezcenné přirovnávat věci a předměty k něčemu, co nevidomý nemohl nikdy spatřit (například písmena). Ta zná pouze v Braillově abecedě a nemá si tedy jak spojit souvislost písmene a tvaru.⁴⁹ Dalším verbálním vodítkem v navigaci může být usnadnění popisu pomocí imaginace ciferníku hodin. Nevidomému je prostor popsán způsobem „hrnek je na tácu položen na šesté hodině, cukr na třetí, atp.“⁵⁰ Se stolováním je samozřejmě spojena i auditivní percepce okolních zvuků užívaných věcí. Ta je pro nevidomého nepostradatelnou pomocí. Tak běžná činnost, jako například nalévání nápoje, je díky poslechu plnicího se

⁴⁹SLOUKA, I. *Studium výuky prostorové orientace zrakově postižených*, s. 177

⁵⁰Tamtéž, s. 178

obsahu nádoby nevidomému velmi usnadněna.⁵¹ Dá se říci, že dnešní doba přináší mnoho snah o zlepšení představy zdravých osob o životě lidí se zrakovým postižením. Nejvíce se s takovými pokusy můžeme setkat právě v oblasti stolování v restauračních, potažmo kavárenských zařízeních. Intaktní společnost má tak možnost (a stále se zvyšující zájem) o lepší proniknutí do pochopení světa slepců. V simulovaném prostředí tmy jsou vystaveni nutnosti sebeobsluhy v této nestandardní situaci bez jakéhokoliv předchozího nácviku. V České republice se však můžeme naopak setkat také s uzpůsobením prostor přímo pro osoby se zrakovým handicapem. Takovou formou, která nepopsatelně usnadňuje těmto osobám život, je např. jedno z ubytovacích zařízení v Třinci – hotel Steel. Díky vybudované zvukové navigaci, která hosta navede i ze vzdálenosti několika set metrů, či nabídce veškerých služeb psaných v Braillově písmu, je toto ubytovací a stravovací zařízení certifikováno označením bezbariérovosti.⁵²

Jelikož není osoba nevidomá schopna přečíst jí specificky neuzpůsobené tiskoviny, knihy a jiné, je zapotřebí podpory pomocí předčitatelské činnosti. To se nevztahuje pouze na čtení novin, nejrůznějších článků, nápisů či návodů, ale například i při hotovostních transakcích v obchodech, restauracích, apod. je vhodné, aby vidící osoba nahlas vyslovila, jakou bankovku od nevidomého přijímá. Slepec může samozřejmě disponovat i vlastním čtecím zařízením, ne vždy však může být využito; např. obrázky nevyhnutelně související s textem, či ručně psané písmo bohužel nedetekuje. Zmíňme také poměrně nově vzniklou oblast, usnadňující čtení. To jsou tzv. „hybridní knihy“. *„Jedná se v podstatě o CD, které obsahuje text knihy či publikace; je možno jej použít v CD přehrávači, či MP3 přehrávači a přehrát si jej v hlasové podobě, nebo lze knihu přečíst prostřednictvím počítače s hlasovým výstupem, nebo jen přečíst pomocí braillovského řádku připojeného k počítači.“*⁵³

Osoby v okolí nevidomého, které dokážou s osobou se ZP správně jednat a komunikovat dle vhodných pravidel, jsou bezesporu velikou oporou. Pojem „dokážou“ zde nabývá dvojího významu. Jedni jsou opravdoví laici, nevědí tedy, kdy je vhodné jaké výrazy použít, po jaké straně stát, zda se dotýkat, či ne atd. Druzí však toto vše třeba znají, nejsou však ochotni akceptovat potřebu speciálního jednání s nevidomými. Byla-li do teď zmiňována pouze specifika pomoci nevidomým, je neméně důležité zmínit v interakci osob i negativní

⁵¹Tamtéž, s. 181

⁵²FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L. *Specifika komunikace s osobami se zrakovým postižením*, s. 22

⁵³Tamtéž, s. 23

pojetí komunikace se slepci. V životě se s takovým náhledem na svět osob s postižením, ať už jakéhokoliv typu, lze setkat bohužel velmi často. Nevidomí se proto musí – více než kterýkoliv zdravý člověk – opravdu ve všem spoléhat především sami na sebe a v žádném případě si nemohou dovolit bez svého alternativního empirického poznání jen druhým bezmezně důvěřovat. I tuto zdánlivě banální skutečnost, již je stoprocentní sebedůvěra, se však musí člověk mnohdy nelehko učit. Pokud by to dostatečně nedokázal, v nejhorsích důsledcích mu to může i fatálně uškodit. Například záměna informace o popisu barev na semaforu, není-li zajištěn signalizací pro slepce (nebo není-li momentálně aktivována) o tom přináší zřetelnou představu. Úmyslné či neúmyslné ztěžování všednodenních záležitostí lidmi v okolí potkává v životě všechny slepce. Sociálně-psychologické působení na individuum je zde tedy velmi silnou součástí života nevidomého. Musí být velmi silnou osobností a i z tohoto hlediska vnímat od okolí ty nejjemnější nuance.

5.2.4 INTERAKCE PROSTŘEDNICTVÍM VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT

Jedním z významných prostředků rozvoje komunikace u osob s postižením, a to nejen zrakovým, je hra. Kromě komunikačních schopností jsou jí rozvíjeny i schopnosti poznávací, jako je například paměť či řeč. Nevidomým k jejich dalšímu osobnostnímu a psychologickému rozvíjení nejlépe slouží hry zvukové a hmatové⁵⁴, ať jsou to hry společenské či stolní. U prvních zmíněných, tedy společenských, kolektivních hraje velmi důležitou roli dotek. *„Dotek poskytuje jistotu, teplo a bezpečí. Dotek může také ubližovat a zraňovat, ale v této chvíli se zaměříme na pozitivní vliv doteku. Dotekem můžeme poskytovat informaci (např. o tom, kde začínají a končí určité části těla, o předmětech, se kterými se seznamujeme, zde můžeme doprovázet rovněž slovním komentářem), stimulovat či uklidňovat.“*⁵⁵ Mísí se zde tedy jeho pozitivní vliv na komunikaci v emoční i vzdělávací sféře. Klíčovým je u nevidomých tzv. „iniciální dotyk“. Je to vlastně první příležitost k rozpoznání signálu o tom, že s ním začíná druhý komunikovat. Také díky němu rozpoznává a identifikuje osobu nového komunikačního partnera. Tento iniciální dotyk by měl být vždy na stejném místě na těle. U malých dětí, kdy ještě dítě sedí či leží v kočárku, je vhodný například dotyk plošky nohy. Toto místo je velmi citlivé s návazností na prenatální období. U větších dětí či

⁵⁴BUBENÍČKOVÁ, Hana, RNDr., Ing. Bc. Petr KARÁSEK a Mgr. Radek PAVLÍČEK. Hračky, hry, pomůcky pro volný čas a sport [online]. ©2012

⁵⁵HÁJKOVÁ, V. *Bazální stimulace, aktivace a komunikace v edukaci žáků s kombinovaným postižením*, s.116

dospělých je žádoucí dotknout se napoprvé ramene osoby se ZP nebo přiložit naši ruku na tu jeho.⁵⁶

Pro aktivitu pomocí her není často zapotřebí ani žádných zvláštních tyflopédických pomůcek. Většina obyčejných hraček je již sama od sebe vyrobena v kontrastních, jasných a dobře uchopitelných tvarech. V mnoha případech postačí trochu kreativity k přizpůsobení si běžných her. Pochopitelně je minimálně vhodná asistence osoby vidící alespoň v začátcích hraní. Je potřeba nevidomému vysvětlit pravidla, popsat vytyčený prostor, v němž se budou osoby při hře pohybovat, nebo například pomoci s rozestavením figurek v hracím poli.

Dnešní doba již ale umožňuje také pohodlnou dostupnost her a hraček určeným přímo osobám se zrakovým handicapem. Jsou jimi nejrůznější stolní hry – například Člověče, nezlob se, Šachy, Ovčinec, Mlýn..., dále také hry karetní jako například Mariáš či Kanasta a v neposlední řadě hlavolamy či tzv. „hmatolamy“.⁵⁷ K zábavnější a účinnější výuce Braillova písma a celkově hmatové výchově lze v úplných začátcích využít nejrůznější vkládačky, tedy z obrazce vyjímatelné plochy nejrůznějších tvarů zábavné formy (např. zvířátka). Kromě samotných tvarů je zde zapotřebí vnímat materiál, hmotnost, teplotu, strukturu... Všechny tyto aspekty jsou pro pozdější perfektní hmatovou orientaci nezbytně nutné. Stejně tak navlékání korálek či nasazování kroužků nejrůznějších velikostí na stojánek, různé druhy modelovacích činností, třídění předmětů a práce s přírodními materiály, jsou výbornou pomůckou pro vycvičení hmatu.⁵⁸ Konkrétně ve výuce schopnosti čtení Braillova písma se pracuje nejprve s tímto základním rozlišováním výše zmíněného, poté opět pomocí her s rozvojem pravolevé orientace (stejně tak pojmů „nahore“, „dole“), postupně se zavádí práce s kolíčkovou kreslenkou a jedno a víceřádkovou písankou.⁵⁹ Těm nejmenším poslouží jako pomůcka pro jejich další vývoj a integraci s okolním světem hmatové knihy. Mohou mít podobu leporela či textilní knihy tak, jako běžné knihy určené malým dětem. Bývají vždy tematicky zaměřené (např. ovoce, zelenina, zvířata...) a kromě poznávání těchto kategorií rozvíjejí dokonale hmatové a prostorové vnímání.⁶⁰

⁵⁶Tamtéž, s. 116

⁵⁷BUBENÍČKOVÁ, Hana, RNDr., Ing. Bc. Petr KARÁSEK a Mgr. Radek PAVLÍČEK. Hračky, hry, pomůcky pro volný čas a sport [online]. ©2012

⁵⁸FINKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L. *Specifika komunikace s osobami se zrakovým postižením*, s. 43-45

⁵⁹Tamtéž, s. 47

⁶⁰BUBENÍČKOVÁ, Hana, RNDr., Ing. Bc. Petr KARÁSEK a Mgr. Radek PAVLÍČEK. Hračky, hry, pomůcky pro volný čas a sport [online]. ©2012

Při zkoumání této problematiky zaměřené na volnočasové aktivity nevidomých mě velmi zaujalo využití tandemového kola jako možnost rozšíření škály sportovních aktivit, vhodných pro nevidomé. Zaměří-li se člověk na bližší bádání v této oblasti, je nutno konstatovat, že je ve většině případů vždy nějaká možnost účastnit se ve volném čase aktivit „běžných“.

Výše zmíněné tandemové kolo opět odkazuje na kooperaci osoby vidící a nevidomé a tím opět na rozvoj komunikačních schopností. Funguje na principu ovládní jízdního kola dvěma osobami. „Osoba sedící vpředu ovládá řízení, řazení a brzdy, osoba vzadu se drží pevných řídítek a může ovládat brzdy. Oba jezdcí šlapou. Tandem ocení především sportovně založení lidé s těžkým postižením zraku, kteří nemohou cyklistiku provozovat samostatně. K jízdě na tandemu je potřeba mít vidícího pilota – např. rodinného příslušníka, dobrovolníka nebo kamaráda, který s nimi na tandemu bude jezdit.“⁶¹

Jinou alternativou jízdního kola, které mohou bezpečně užívat osoby nevidomé, je tzv. „duplex“. Rozdíl je zde oproti kolu tandemovému pouze v pozicích dvou osob, které kolo používají – nesedí zde totiž za sebou, ale vedle sebe.

K takové činnosti jako je cyklistika a konečně i k vlastní každodenní existenci v běžném životě je zapotřebí mít v případě nevidomosti perfektně vyvinutý odhad vzdáleností předmětů, zvuků atd. K měření lokalizace zvuku se ve speciální pedagogice využívá osa tvaru písmene „T“, tedy jedna osa podélná (5 m) a osa příčná (6 m). Nevidomý, stojící na některém z bodů na podélné ose, naslouchá zvuku, jenž je signalizován vždy nepravidelně a třikrát za sebou z osy příčné, odhaduje, zda zvuk vychází z bodu, který je přímo před ním nebo zní zleva či zprava. Podobně je to i s odhadem vzdálenosti zvuků, k tomu je užívána dvacetimetrová přímka. I v tomto případě je zvuk z šesti libovolných bodů signalizován ve třech nepravidelných intervalech. K postupnému získávání těchto orientačních schopností je zapotřebí dostatečné sluchové stimulace již od útlého věku (v případě nevidomosti od narození).⁶²

Jak již bylo zmíněno v kapitole o Braillově písmu, jsou potřebám nevidomých osob nejrůzněji přizpůsobeny i různé programy a samotné počítače. Kromě uzpůsobení „pracovním“ účelům (psací stroje, tiskárny, zvětšovače písma...) existuje i poměrně pestrá

⁶¹ BUBENÍČKOVÁ, Hana, RNDr., Ing. Bc. Petr KARÁSEK a Mgr. Radek PAVLÍČEK. Hračky, hry, pomůcky pro volný čas a sport [online]. ©2012

⁶²SLOUKA, I. *Studium výuky prostorové orientace zrakově postižených*, s.183.

škála aplikací a počítačových her pro nevidomé a slabozraké. „*Hráči s těžkým postižením zraku si mohou zahrát například textové hry, adventury, karetní hry, automobilové závody a dokonce i klasickou střílečku.*“⁶³

⁶³ BUBENÍČKOVÁ, Hana, RNDr., Ing. Bc. Petr KARÁSEK a Mgr. Radek PAVLÍČEK. *Hračky, hry, pomůcky pro volný čas a sport* [online]. ©2012

6 FILOSOFICKÉ ASPEKTY KOMUNIKACE A KOGNICE NEVIDOMÝCH

Předchozí kapitoly této práce vedou k obecným filosofickým problémům a subproblémům z oblasti teorie poznání, logiky, etiky, estetiky, filosofie jazyka a mnohých dalších.

Jednou z otázek primárně filosofických je i možnost poznávání okolního světa pomocí zraku při zvláštních okolnostech zániku slepoty. Tou se v 17. století zabýval i irský politik a vědec, přírodní filosof francouzského původu William Molyneux. Přišel s otázkou, jíž se jakožto filosofickým problémem zabývali a zabývají filosofové a vědci od doby osvícenství až po současnost. Hlavním z filosofů, na něž s řešením tohoto problému apeloval Molyneux ve své době, byl i John Locke. O Molyneuxově otázce byly později sepsány i publikace; o vývoji jejího řešení se ve 20. století zmiňuje například Degennar nebo Riskin.

6.1 MOLYNEUXOVA OTÁZKA

Obecně lze říci, že se Molyneux tázal po vyřešení sporu o to, zda by byl jedinec, který se narodil nevidomý a v průběhu života začal vidět, schopný určit a definovat předměty na základě zrakové zkušenosti stejně tak, jako tomu byl schopný u rozeznávání předmětů pouze na základě hmatu. Tj. dokáže-li nevidomý odlišit hmatem krychli od koule, dokáže to najednou i pouhým zrakem bez zkušenosti hmatové? Předmětem této kontroverze je tedy dodnes velmi zajímavá filosofická diskuze, snad již proto, že v podstatě stále není způsobu, jak ji ověřovat a veškerá její řešení jsou tedy jen zatím stále jen teoretické hypotézy.

Molyneux se formulací tohoto problému nezačal zabývat bez příčiny. Ovlivněn byl životní situací své ženy – sama oslepla v těsném začátku manželství s Molyneuxem; to odstartovalo rozsáhlé filosofické a jiné vědecké debaty mezi mysliteli napříč několika staletími. Prvním a hlavním z nich byl již zmíněný John Locke – v dopisu, jež mu Molyneux zaslal, jím byl vyzván ke zvážení tohoto problému. Nejen Lockovu pozornost si tato otázka připoutala. Kromě něj přemítali o různých aspektech smyslových vnímání filosofové jako Berkeley, Leibniz, Voltaire, Diderot, La Mettrie,...

Polemiky o Molyneuxově otázce (dále jen MO) se ve svých začátcích v době nastupujícího osvícenství lišily od pozdějších usuzování kromě filosofických úvah i po vědecké stránce; v této době byla představa, že by mohla osoba od narození nevidomá v průběhu života někdy plně vidět, zcela nemyslitelná. Později vědecký pokrok umožnil první reálné experimenty a filosofové a vědci (psychologové, oftalmologové, neurofyziologové...) začali připouštět nepatrnou možnost „návratu“ zraku. Názory na vztah mezi hmatovými a zrakovými vjemy a poznávanými předměty (krychle a koule z identického materiálu) se mezi jednotlivými filozofy vcelku diametrálně odlišovaly. Například Berkeley jakožto empirik zaujal v odpovědi na MO záporné stanovisko. Tvrdil, že zde neexistuje možnost rozpoznání tvarů od sebe pouze smysly, pokud dosud neměl možnost smyslovou zkušenost zažít. Jelikož je dle něj vše založeno na zkušenosti, nemohl ani říci jinak. Sám Molyneux a Locke se také přikláněli k zápornému zodpovězení tohoto problému. Naopak racionalisté jako Syngé nebo Leibniz připouštěli kladné stanovisko v možnosti náhlého poznání zrakem. Spory se vedly i o to, zda by měla být osoba, jež má předměty rozpoznávat, informována o tom, že jí bude prezentována právě krychle a koule.

Osmnácté století přineslo do této otázky další podnět k jejímu rozboru. Anglický chirurg a anatom William Cheselden uveřejnil informace o osobě, které byl v průběhu života odstraněn šedý zákal – tato osoba následně dokazovala, že je nemožné od sebe geometricky různé předměty odlišit pouze zrakem. Takovou negativní odpověď na MO podával ve svých úvahách například i Voltaire. V opozici proti němu byl Diderot nebo La Mettrie, kteří argumentovali např. závislostí zkoumání na inteligenci „pacienta“ nebo právě spekulacemi o tom, že byla osoba předem nesprávně dotázána na hlavní otázky zkoumání. Mnozí filosofové jednoduše tvrdili, že je nerelevantní zkoumat osobu s kataraktem, jelikož ta nebude zkrátka nikdy schopna vnímat tvar dříve, než je operována.

V 19. století přišli někteří odborníci (Johannes Müller, Adam Smith, Thomas Brown) s úvahami o zkoumání novorozenců či zvířat – např. Brown navrhoval komparaci chování při vnímání zrakem u malých dětí a osob po operaci šedého zákalu. Odpověď na MO zde byla také „ne“. Otázkou stále zůstávalo také to, zda je vlastně prostorové vnímání vrozené či získané.

Ve století dvacátém byla MO popisována v literatuře napříč různými disciplínami, hlavním z nich byla samozřejmě filosofie a psychologie, zmínky se však objevovaly i v oborech jako architektura či umění.

Ačkoliv to tak Molyneux nepředpokládal, nyní je již zřejmé, že odpovědi na jeho otázku jsou, stejně jako před třemi staletími, i dnes velmi nejednoznačné a problematické. Vzhledem k velikému nedostatku lidských subjektů vhodných k odborným zkoumáním tohoto problému je prakticky nemožné dokázat to či ono stanovisko. Odhaduje se, že za posledních tisíc let existuje pouze pár desítek případů, kdy došlo u nevidomého k úplnému vyléčení slepoty. Molyneuxova otázka vykazuje mnoho jednotlivých subproblémů a také velmi pestré škálu interpretací této problematiky. Některé ze zahraničních praktických studií v posledních letech se přiklání k názoru, že odpověď na MO je pravděpodobně negativní, avšak nikdo z myslitelů a vědců to zatím nedokázal prokazatelně stoprocentně potvrdit.⁶⁴

Zvážíme-li tedy možnost úplného vyléčení slepoty a její dopad na psychickou stránku člověka v oblasti gnozeologie, je potřeba zamyslet se dopodrobna nad opravdu kteroukoliv všednodenní situací, která může mít v případě prvního vidění zrakem na dospělé individuuum nepředstavitelný vliv.

Existují osobnosti například velmi plaché, citlivé na sebemenší změnu. Ani ta nejpevnější důvěra k jiné osobě, která je přesvědčuje, že je a bude vše v pořádku, tento strach neovlivní. Je tedy nasnadě uvážit, zda je pro takovou nevidomou osobu možnost najednou spatřit svět vůbec nějakým blahem či štěstím. Stojí vůbec slepci za to muset se učit v průběhu života vše poznávat úplně jinak, zcela nově a dosud neprožitě? Sám nemá sebemenší ponětí o tom, zda to dokáže jako dospělá osoba s určitými, již zažitými návyky, které novorozenec nemá. Svět již slepec vnímá určitým způsobem a jeho poznávání a komunikace v něm je pro něj specifickou záležitostí, kterou sám z určitého hlediska nedokáže ovlivnit. Pakliže by se dostal do výše zmíněné situace, kdy nastane tato eventualita nového noetického náhledu, bude muset změnit své uvažování a zcela jistě bude zasažena i psychická stránka osobnosti. Tím, že najednou nebude schopen determinovat krychli a kouli, může nastat naprosté zmatení a jakýsi labyrint pocitů v něm samém. Bude se cítit lepším, jak by se dalo bez většího zamyšlení předpokládat, nebo naopak marnějším a zbytečnějším ve své vlastní podstatě? Možná bude schopen brzy rozeznávat očima skutečnost a věci kolem něj správněji, kvalitněji a s větší jistotou, pořád se však bude muset, i přes zdánlivou znalost, učit novým věcem, nesrovnatelným s opačnou situací, kdy má člověk později osleplý o okolním světě alespoň nějakou představu a povědomí z minulosti. Bude zvažovat, proč je něco přirozeného a snadného pro malé dítě, pro něj obrovskou překážkou a vlastně paradoxně momentálním

⁶⁴DEGENAAR, Marjolein a Gert-Jan LOKHORST. *Molyneux's Problem* [online]. ©2017

handicapem. Může „uchopit“ něco, co se zdá být vítězstvím v jeho životním „boji“ s dosavadním handicapem, otázkou a problémem však zůstává jak. Jak jen tak – zrakem – vymezit krychli a kouli? Nevidomý sám se nejspíš v takové situaci teoreticky a nejistě táže po odpovědi více než kdejaký intaktní myslitel. Oba o problému z principu věci uvažují ve všech hlediscích dle mého názoru na tuto záležitost zcela rozdílně.

7 ZÁVĚR

Bakalářská práce je zaměřena na specifika komunikace a kognice nevidomých osob. Vzhledem k tomu, že jsou znakové systémy i tato specifika analogická s různými stupni zrakového postižení, často byly v práci popisovány i problémy osob s pouhým zrakovým postižením, nejen absolutní slepotou. Otázky řešené v této práci zahrnují několik dílčích oblastí, jako jsou psychologie a sociologie, pedagogika, historie nebo filosofie. Celá práce je koncipována pouze teoreticky a je strukturována do třech hlavních částí.

Záměrem první z těchto částí, již jsou technologické aspekty komunikace nevidomých, bylo podrobněji popsat princip fungování Braillova písma jakožto specifického kódu nevidomých pro čtení a psaní. Je zde krátce vysvětlena i historie vzniku slepeckého písma včetně úvah o důvodech jeho počátečního nepřijetí veřejností v oblasti edukace. Kromě zákonitostí spojených se čtením a psaním Braillova písma, popisuje blíže tato kapitola i tyflopédické pomůcky určené pro tisk zápisu Braillova písma. Vše doplňují obrazové přílohy na konci této práce.

Část druhou tvoří rozbor problémů z oblasti tyflopsychologie, a to konkrétně charakteristika dopadu slepoty na osobnost a především psychiku jedince. Kromě obecných otázek z psychologie nevidomých, je zde i bližší náhled na emoce a smýšlení těchto osob v komparaci s intaktní populací. Také zde byly důkladně popsány jednotlivé zásady jednání a komunikace s nevidomými jak z hlediska fyzického, tak i verbálního kontaktu. Závěr kapitoly dotváří přehled těchto zásad a doporučení aplikovaných na oblast hry a volného času.

Poslední částí práce je filosofické pojetí celého jejího zaměření. Korespondence Johna Lockeho s Williamem Molyneuxem otevřela v 18. století prostor i mnoha dalším myslitelům k diskuzi nad otázkou, která je v této části práce popisována. Jejím ústředním tématem je polemika nad tím, zda by se byla nevidomá osoba, které se však zrak v průběhu života navrátil, schopna orientovat ve světě najednou zrakem tak přesně, jako osoby intaktní od narození. Konkrétně byl v této kapitole řešen problém rozpoznání tvarů předmětů – krychle a koule. Spor o to, zdali by to byl člověk s vyléčenou slepotou schopen pojmenovat pouze na základě zrakové zkušenosti, zůstává dodnes nevyřešený. V závěru poslední části práce je předložena krátká reflexe této otázky.

Všechny popisované oblasti komunikace nevidomých směřují k vysvětlení vazby mezi myšlením a viděním. Jazyk pro nevidomé neznámá jen pouhou možnost dorozumívání se s jeho okolím, je pro ně, víc než pro osoby intaktní, především prostředkem k navazování, udržování a posuzování sociálních vztahů. Stejně tak vyjadřuje vzájemná interakce míru důvěry a možnost uskutečnitelnosti činů, kterých by bez jazyku a řeči nebyli schopni, na rozdíl od osob, které mohou normálně vidět.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ČÁLEK, Oldřich, Josef CERHA a Zdeněk HOLUBÁŘ. *Vývoj osobnosti zrakově těžce postižených*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

FINKOVÁ, Dita a Libuše LUDÍKOVÁ. *Specifika komunikace s osobami se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3696-8.

FINKOVÁ, Dita, Libuše LUDÍKOVÁ a Veronika RŮŽIČKOVÁ. *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1857-5.

HÁJKOVÁ, Vanda. *Bazální stimulace, aktivace a komunikace v edukaci žáků s kombinovaným postižením: monografie*. Praha: Somatopedická společnost, 2009. ISBN 978-80-904464-0-3.

LITVAK, Aleksej Grigor'jevič. *Nástin psychologie nevidomých a slabozrakých*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. Knižnice speciální pedagogiky.

LUDÍKOVÁ, Libuše, Dita FINKOVÁ a Kateřina STEJSKALOVÁ. *Teoretická východiska speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3700-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychologie nemocných a zdravotně postižených dětí*. 3. přeprac. vyd. Jinočany: H & H, 2001. ISBN 80-86022-92-7.

SLOUKA, Igor. *Studium výuky prostorové orientace zrakově postižených: metodická příručka ke kurzu v rámci projektu č. CZ.1.07/1.3.00/19.0001 Specializace pedagogických pracovníků na výuku prostorové orientace zrakově postižených*. Brno: Tribun EU, 2013. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-263-0289-6.

SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckého písma*. Brno: R & T, 1994. Knižnice Slepeckého muzea v Brně.

STREIT, Vincenc, Miroslav RESSLER a Zlata HOUŠKOVÁ. *Služby knihoven zdravotně postiženým uživatelům*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2004. ISBN 80-7050-455-2.

ŠTECH, Stanislav, Zuzana HADJ-MOUSSOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychologie handicapu*. Liberec: Technická univerzita, 1997. ISBN 80-7083-208-8.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

BUBENÍČKOVÁ, Hana, RNDr., Ing. Bc. Petr KARÁSEK a Mgr. Radek PAVLÍČEK. Kompenzační pomůcky pro uživatele se zrakovým postižením: *Hračky, hry, pomůcky pro volný čas a sport* [online]. 2012 [cit. 2019-07-18]. Dostupné z: <http://pomucky.blindfriendly.cz/hracky-hry-pomucky-pro-volny-cas-a-sport.html>

CENTRUM VIZUALIZACE A INTERAKTIVITY VZDĚLÁVÁNÍ, s.r.o. *Diverzita prooosp* [online]. 2009 [cit. 2019-04-09]. Dostupné z: www.diverzitaproosp.cz

DEGENAAR, Marjolein a Gert-Jan LOKHORST. *Molyneux's Problem* [online]. ©2017 [cit. 2019-04-06]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/molyneux-problem/>

MACHÁČEK, Pavel a Edita JANKOVÁ. *Zásady správné komunikace s osobami se zrakovým postižením*. Diverzita pro OZP [online]. 2009 [cit. 2019-04-09]. Dostupné z: www.diverzitaproosp.cz/system/files/zasady_zrakove_postizeni.doc

OKAMŽIK, z. ú. *Nevidomí mezi námi* [online]. 2016 [cit. 2019-04-09]. Dostupné z: http://www.nevidomimezinami.cz/main/nmn/Texty/Komunikace/jste_nevidomy_nebo_slepy.html

SVETABECED.CZ - web o abecedách, písmu a znacích: *Braillovo písmo* [online]. 2015 [cit. 2019-07-07]. Dostupné z: <http://www.svetabeced.cz/ostatni/braillovo-pismo/>

TYFLOKABINET ČESKÉ BUDĚJOVICE, o.p.s.: *Braillovo bodové písmo* [online]. [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: <http://www.tyflokabinet-cb.cz/brail.htm>

Z. S., SONS ČR, *Braillovo písmo v ČR: základní informace*. SONS ČR: *Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR* [online]. 2019 [cit. 2019-04-13]. Dostupné z: <https://www.sons.cz/Braillovo-pismo-v-CR-zakladni-informace-P4002991.html>

9 RESUMÉ

The object of the Bachelor thesis is focused on the specifics of the communication, cognition and writing systems of the blind. In consideration of the fact that the writing systems and their specifics are analogical with the different degrees of visual handicap, in the Bachelor thesis there are also described the problems of the people with visual handicap, not only with the absolute blindness.

Thesis includes partial areas such as psychology, sociology, pedagogy, history and philosophy. The whole thesis is theoretical and it is structured into three main parts.

The purposes of the first part are the technological aspects of the communication of visually impaired and to describe the principle of functioning of Braille as the specific code for reading and writing of visually impaired.

The brief history of the origin of Braille is explained and also the contemplation of the initial rejection of the public in the area of education. Apart from the rules connected with reading and writing of Braille, this chapter describes the special tools for printing Braille. At the end of the thesis the visual illustrations are added.

The second part is formed by analysis of problems in the special part of psychology and specially the impact of visual handicap on the personality and especially the psyche. Apart from the general questions about psychology of visually impaired, there is also more detailed reference about emotions and thinking of these people in comparison with non-handicapped ones. From the point of view of physical and verbal contact, the rules about behaviour and communication with visually impaired are described. The conclusion of this chapter is the summary of these principles and recommendation applied to the games and free time.

The last part of the thesis is the philosophical aspect. The correspondence of John Locke and William Molyneux in the 18th century provided the opportunity for many other philosophers to discuss the question which is described in this part of the thesis. Its main theme is discussion on the fact if the visually impaired person, when the sense of sight is returned during the life, will be able to orient in the world like the people who are non-

handicapped, especially the problem with the recognition of the shapes of the subjects like cube and sphere. The discussion over the fact if the cured person can name them only on the basis of the visual experience is unsolved to this day. At the end of the third part of the thesis there is presented short own reflection of this question.

All the described parts of the communication of visually impaired are aimed at the explanation of relation between thinking and seeing. For this special group of people the language does not mean just the possibility of communication with the surroundings, it is more important than for the non-handicapped and it is also mainly the medium for connecting, maintaining and considering of the social relations. Also the interaction expresses the amount of confidence and the possibility to realize the actions, which they cannot do without language and speech unlike the people who can see normally.

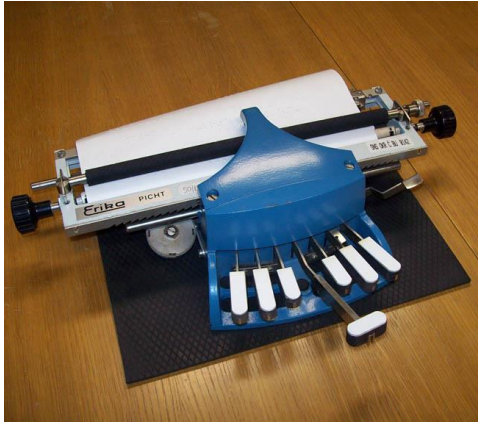
10 PŘÍLOHY:

a (1)	⠁	g (1245)	⠒⠒⠒⠒	ó (246)	⠒⠒⠒	ů (23456)	⠒⠒⠒⠒⠒⠒
á (16)	⠁⠠	h (125)	⠒⠒⠒	p (1234)	⠒⠒⠒⠒	v (1236)	⠒⠒⠒⠒
b (12)	⠃	i (24)	⠒⠒	q (12345)	⠒⠒⠒⠒⠒	w (12356)	⠒⠒⠒⠒⠒⠒
c (14)	⠉	í (34)	⠒⠒	r (1235)	⠒⠒⠒⠒	x (1346)	⠒⠒⠒⠒⠒
č (146)	⠉⠠	j (245)	⠒⠒⠒	ř (2456)	⠒⠒⠒⠒⠒	y (13456)	⠒⠒⠒⠒⠒⠒
d (145)	⠔	k (13)	⠒⠒	s (234)	⠒⠒⠒	ý (12346)	⠒⠒⠒⠒⠒⠒
d' (1456)	⠔⠠	l (123)	⠒⠒⠒	š (156)	⠒⠒⠒⠒	z (1356)	⠒⠒⠒⠒⠒
e (15)	⠑	m (134)	⠒⠒⠒	t (2345)	⠒⠒⠒⠒⠒	ž (2346)	⠒⠒⠒⠒⠒
é (345)	⠑⠠	n (1345)	⠒⠒⠒⠒	ť (1256)	⠒⠒⠒⠒⠒		
ě (126)	⠑⠢	ň (1246)	⠒⠒⠒⠒⠒	u (136)	⠒⠒⠒⠒		
f (124)	⠑⠠	o (135)	⠒⠒⠒	ú (346)	⠒⠒⠒⠒		

Obr. 1 – **Braillova abeceda**; Dostupné z: <https://www.sons.cz/Braillovo-pismo-v-CR-zakladni-informace-P4002991.html>

, čárka	(2)	⠂	() kulaté závorky	(236...356)	⠒⠒⠒⠒⠒⠒⠒⠒
; středník	(23)	⠂⠒	- pomlčka	(36)	⠒⠒
: dvojtečka	(25)	⠂⠒⠒	/ lomeno	(12456)	⠒⠒⠒⠒
. tečka	(3)	⠂⠒	* hvězdička	(35)	⠒⠒
? otazník	(26)	⠂⠒⠒	Prefix velkého písmene	(6)	⠒⠒
! vykřičník	(235)	⠂⠒⠒⠒	Prefix řetězce velkých písmen	(56)	⠒⠒⠒⠒⠒
' apostrof	(4)	⠂⠒⠒			⠒⠒
„“ uvozovky	(2356...2356)	⠂⠒⠒⠒⠒⠒⠒	Číselný znak	(3456)	⠒⠒⠒⠒

Obr. 2 – **Interpunkce Braillovy abecedy**; Dostupné z: <https://www.sons.cz/Braillovo-pismo-v-CR-zakladni-informace-P4002991.html>

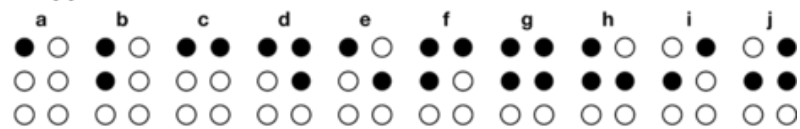

Obr. 3 – Pichtův psací stroj pro „tisk“ Braillova písma; Dostupné z: <http://www.tyflokabinet-cb.cz/braill.htm>

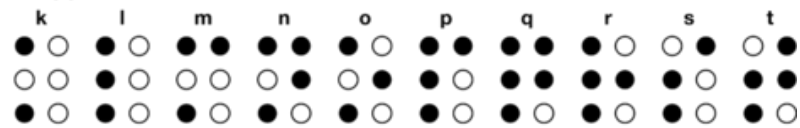

Obr. 4 – Pražská tabulka s bodátkem pro ruční psaní; Dostupné z: <http://www.tyflokabinet-cb.cz/braill.htm>

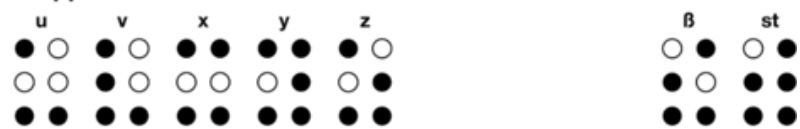
Gruppe 1

Gruppe 2

Gruppe 3

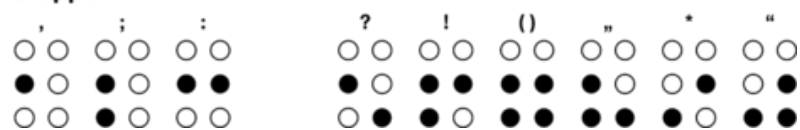
Gruppe 4

Gruppe 5

Gruppe 6

Obr. 5 – Abeceda Braillova písma pro německý jazyk; Dostupné z: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/File:Brailleschrift_05_KMJ.png

⠠	ا	Alif	⠠	س	Seen	⠠	ل	Laam	⠠	أ	Alif Hamza
⠠	ب	Baa	⠠	ش	Sheen	⠠	م	Meem	⠠	آ	Alif Maddah
⠠	ت	Taa	⠠	ص	Swod	⠠	ن	Noon	⠠	َ	Fat'ha
⠠	ث	Thaa	⠠	ض	Dhod	⠠	ه	Ha	⠠	ُ	Dhamma
⠠	ج	Jeem	⠠	ط	Taw	⠠	و	Waaw	⠠	ِ	Kasra
⠠	ح	Haa	⠠	ظ	Dhaw	⠠	ؤ	Waaw Hamza	⠠	َٰ	Fat'hatain
⠠	خ	Khaa	⠠	ع	'Ain	⠠	لا	Laam Alif	⠠	ُٰ	Dhammatain
⠠	د	Daal	⠠	غ	Ghain	⠠	ي	Yaa	⠠	ِٰ	Kasratain
⠠	ذ	Dhaal	⠠	ف	Faa	⠠	يٰ	Alif Maqsurah	⠠	ْ	Sukoon
⠠	ر	Raa	⠠	ق	Qaaf	⠠	ة	Taa Marbutah	⠠	ء	Hamza
⠠	ز	Zaa	⠠	ك	Kaaf	⠠	ئ	Yaa Hamza	⠠	ّ	Shaddah

Obr. 6 – Abeceda Braillova písma pro arabský jazyk; Dostupné z: <https://www.are.na/block/1699394>